YOSHLAR ORASIDA TINCHLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH ZO‘RAVONLIKKA QARSHI IJTIMOIY IMMUNITET

Abdujalilov Bekzod
Guliston davlat universiteti
Ijtimoiy fanlar kafedrasi o’qituvchisi
Tel:+998504440244 abdujalilovb483@gmail.com

Doi :https://doi.org/10.5281/zenodo.20035455

Annotatsiya: Mazkur maqolada yoshlar orasida tinchlik madaniyatini shakllantirishning ijtimoiy ahamiyati, uning zo‘ravonlikka qarshi ijtimoiy immunitet sifatidagi roli ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etiladi. Tadqiqotda tinchlik madaniyati tushunchasining mazmuni, yoshlar muhitida zo‘ravonlikning kelib chiqish omillari, ijtimoiy institutlarning bu boradagi vazifalari yoritilgan. Shuningdek, milliy va xorijiy ilmiy manbalar asosida yoshlar orasida zo‘ravonlikning oldini olishda tinchlik qadriyatlarini rivojlantirish mexanizmlari aniqlangan. Tadqiqot natijalari asosida amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar. Yoshlar, tinchlik madaniyati, zo‘ravonlik, ijtimoiy immunitet, ijtimoiy tarbiya, bag‘rikenglik, ijtimoiy institutlar.

Аннотация: В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируется социальная значимость формирования культуры мира среди молодежи, а также ее роль как социального иммунитета против насилия. В исследовании раскрывается содержание понятия культуры мира, факторы возникновения насилия в молодежной среде, а также функции социальных институтов в данном направлении. Кроме того, на основе национальных и зарубежных научных источников определены механизмы развития ценностей мира в предупреждении насилия среди молодежи. По результатам исследования разработаны практические предложения и рекомендации.

Ключевые слова: молодежь, культура мира, насилие, социальный иммунитет, социальное воспитание, толерантность, социальные институты.

Abstract: This article provides a scientific and theoretical analysis of the social significance of fostering a culture of peace among young people and its role as a form of social immunity against violence. The study examines the content of the concept of a culture of peace, the factors contributing to the emergence of violence in youth environments, and the responsibilities of social institutions in this area. In addition, based on national and international academic sources, mechanisms for developing peace-related values to prevent violence among young people are identified. Practical proposals and recommendations are developed based on the research findings.

Keywords: youth, culture of peace, violence, social immunity, social education, tolerance, social institutions.

Kirish. Zamonaviy globallashuv sharoitida yoshlar orasida zo‘ravonlik, agressiya va ijtimoiy ziddiyatlarning ortib borishi dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maishiy zo‘ravonlik, kiberzo‘ravonlik va guruhlararo nizolar yoshlarning ijtimoiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Tinchlik madaniyati tushunchasi ilk bor xalqaro miqyosda keng qo‘llanilib, u insonlar o‘rtasida bag‘rikenglik, hurmat va nizolarni zo‘ravonliksiz hal qilishga asoslangan qadriyatlar tizimi sifatida talqin qilinadi [1]. Yoshlar jamiyatning eng faol va ta’sirchan qatlami sifatida ijtimoiy muhitdan tez ta’sirlanadi. Shu sababli ularda zo‘ravonlikka qarshi **ijtimoiy immunitet**ni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy immunitet — bu shaxsning salbiy

ijtimoiy ta’sirlarga qarshi turish qobiliyati bo‘lib, u tarbiya, ta’lim va ijtimoiy tajriba orqali shakllanadi [2]. Mazkur maqolaning maqsadi — yoshlar orasida tinchlik madaniyatini shakllantirish orqali zo‘ravonlikka qarshi ijtimoiy immunitetni rivojlantirishning ilmiy asoslarini tahlil qilishdir.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Tinchlik madaniyati konsepsiyasi UNESCO tomonidan 1990-yillarda ilmiy muomalaga kiritilgan bo‘lib, u zo‘ravonliksiz jamiyatni shakllantirishga qaratilgan qadriyatlar tizimini anglatadi[4]. J. Galtung tinchlikni nafaqat urushning yo‘qligi, balki ijtimoiy adolat va tenglik mavjudligi bilan izohlaydi[2].

Yoshlar muhitidagi zo‘ravonlik muammosi bo‘yicha T. Hirschi ijtimoiy nazorat nazariyasida shaxsning jamiyat bilan ijtimoiy bog‘liqligi zaiflashganda deviant xulq kuchayishini ta’kidlaydi[5]. Shuningdek, A. Bandura zo‘ravon xulq-atvorning o‘rganiladigan ijtimoiy model ekanligini isbotlagan[6]. O‘zbekistonlik olimlardan M. Bekmurodov, D.Quronov va S.Jo‘rayevlarning tadqiqotlarida yoshlar ijtimoiylashuvida oila, ta’lim va mahalla institutlarining o‘rni alohida ta’kidlanadi[7]. Tinchlik madaniyati tushunchasi o‘zaro hurmat, bag‘rikenglik, nizolarni zo‘ravonliksiz hal etish, inson huquqlarini tan olish va ijtimoiy adolat tamoyillariga asoslanadi. UNESCO tomonidan tinchlik madaniyati “o‘ravonlikni rad etuvchi va muammolarni muloqot hamda hamkorlik orqali hal etishga yo‘naltirilgan qadriyatlar, munosabatlar va xatti-harakatlar majmui” sifatida ta’riflangan[4]. Ushbu yondashuv yoshlarning ijtimoiylashuvi jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

- **tahlil va sintez** – tinchlik madaniyati tushunchasini ochib berishda;
- **taqqoslash** – milliy va xorijiy tajribalarni solishtirishda;
- **sotsiologik yondashuv** – yoshlar orasida zo‘ravonlik omillarini aniqlashda;
- **mantiqiy umumlashtirish** – xulosalar va takliflar ishlab chiqishda.

Metodologik asos sifatida ijtimoiy ish, pedagogika va sotsiologiya fanlarining nazariy qarashlariga tayangan holda tizimli yondashuv qo‘llanildi.

Tahlil va natijalar. “Tinchlik madaniyati” tushunchasi ilk bor UNESCO tomonidan 1990-yillarda ilmiy va siyosiy muomalaga kiritilgan bo‘lib, u zo‘ravonliksiz hayot tarzini targ‘ib qiluvchi qadriyatlar, munosabatlar va xulq-atvorlar majmuini anglatadi[4]. UNESCO ta’rifiga ko‘ra, tinchlik madaniyati inson huquqlariga hurmat, gender tengligi, ijtimoiy adolat, madaniyatlararo muloqot va nizolarni tinch yo‘l bilan hal etishga asoslanadi[4].

Yoshlar muhitida tinchlik madaniyati quyidagi asosiy komponentlarni o‘z ichiga oladi: zo‘ravonlikni rad etish; tolerantlik va bag‘rikenglik; ijtimoiy mas’uliyat; huquqiy ong va fuqarolik pozitsiyasi; empatiya va muloqot madaniyati. Mazkur komponentlar shakllangan shaxs zo‘ravonlikka moyil bo‘lmaydi, aksincha, uni oldini olishda faol pozitsiya egallaydi. Yoshlar orasida zo‘ravonlikning yuzaga kelishiga ijtimoiy tengsizlik, oilaviy muammolar, ta’lim muassasalaridagi salbiy muhit, ommaviy axborot vositalarida agressiv kontentning ko‘pligi kabi omillar ta’sir ko‘rsatadi. Sotsiologik nazariyalarga ko‘ra, agar jamiyat yoshlarni ijobiy ijtimoiy nazorat va qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari bilan ta’minlamasa, deviant va zo‘ravon xulq-atvor ehtimoli ortadi. Shu nuqtayi nazardan, tinchlik madaniyati yoshlarni zo‘ravonlikka moyillikdan himoya qiluvchi ijtimoiy immunitet sifatida qaraladi. “Ijtimoiy immunitet” tushunchasi sotsiologiyada jamiyat yoki shaxsning salbiy ijtimoiy hodisalarga qarshi ichki himoya mexanizmi sifatida izohlanadi. Yoshlar orasida ijtimoiy immunitet zo‘ravonlik, deviant xulq-atvor, radikalizm va jinoyatchilikka nisbatan barqaror qarshilikni anglatadi.

Amerikalik sotsiolog T. Hirschi ijtimoiy bog‘liqlik nazariyasida shaxsning oilaga, ta’lim muassasasiga va jamiyatga kuchli bog‘langanligi deviant xulq-atvor ehtimolini kamaytirishini ta’kidlaydi[5]. Tinchlik madaniyati ana shu bog‘liqlikni mustahkamlovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Ijtimoiy immunitet tushunchasi shaxsning salbiy ijtimoiy ta’sirlarga qarshi turish qobiliyatini anglatadi. Tinchlik madaniyatiga ega bo‘lgan yoshlar nizoli vaziyatlarda agressiyaga murojaat qilmaydi, balki muammoni muloqot, murosaga kelish va empatiya orqali hal etishga intiladi. Tadqiqotchilar fikriga ko‘ra, bunday qadriyatlar tizimi yoshlarning psixologik barqarorligini mustahkamlaydi va zo‘ravonlikka nisbatan salbiy munosabatni shakllantiradi[8]. Ta’lim muassasalari tinchlik madaniyatini shakllantirishning asosiy instituti hisoblanadi. Maktab va oliy ta’lim tizimida tolerantlik, fuqarolik mas’uliyati, huquqiy madaniyat va konfliktologiya asoslarini o‘rgatish yoshlarning ijtimoiy ongini rivojlantiradi. Shuningdek, oilaning tarbiyaviy roli ham muhim bo‘lib, oilada tinch muhit va sog‘lom muloqot mavjud bo‘lsa, yoshlarning zo‘ravonlikka moyilligi sezilarli darajada kamayadi[8].

Ilmiy tadqiqotlar yoshlar zo‘ravonligining quyidagi asosiy sabablarini ko‘rsatadi: oiladagi nizolar va zo‘ravonlik muhiti; ta’lim muassasalarida psixologik bosim va kamsitish (bullying); ijtimoiy tengsizlik va adolatsizlik hissi; ommaviy axborot vositalari va internetda zo‘ravonlikni targ‘ib qiluvchi kontent; huquqiy va ma’naviy tarbiyaning yetarli emasligi. Mazkur omillar fonida tinchlik madaniyatini shakllantirish yoshlarni salbiy ta’sirlardan himoya qiluvchi ijtimoiy qalqon vazifasini bajaradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, yoshlar orasida zo‘ravonlikning asosiy omillari quyidagilardan iborat: oilaviy tarbiyaning yetarli emasligi; ta’lim muassasalarida ijtimoiy-psixologik muhitning zaifligi; ijtimoiy tengsizlik va ishsizlik; ommaviy axborot vositalarida zo‘ravonlik targ‘iboti. Tinchlik madaniyatini shakllantirish esa ushbu omillarga qarshi samarali ijtimoiy immunitet vazifasini bajaradi. Yoshlar o‘rtasida bag‘rikenglik, muloqot madaniyati va huquqiy bilimlarni rivojlantirish zo‘ravonlik holatlarining kamayishiga olib keladi.

Ta’lim muassasalari yoshlar ongida tinchlik, bag‘rikenglik va zo‘ravonliksiz muloqotni shakllantirishda muhim institut hisoblanadi. UNESCO va UNICEF tadqiqotlariga ko‘ra, maktab va universitetlarda tinchlik ta’limi elementlarini joriy etish zo‘ravonlik holatlarini sezilarli darajada kamaytiradi[4].

Tinchlik madaniyatini ta’lim orqali shakllantirish quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshiriladi:

- konfliktologiya va mediatsiya ko‘nikmalarini o‘rgatish;
- inson huquqlari bo‘yicha ta’lim;
- madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish;
- ijtimoiy loyihalar va ko‘ngillilik faoliyatini kengaytirish.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim muassasalarida tinchlikka yo‘naltirilgan treninglar, debatlar va ijtimoiy loyihalar yoshlarning ijtimoiy faolligini oshiradi hamda agressiv xulq-atvorni kamaytiradi. Oila yosh shaxsining birlamchi ijtimoiylashuv muhitidir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, mehr-muhabbat, o‘zaro hurmat va muloqotga asoslangan oilalarda ulg‘aygan yoshlar zo‘ravonlikka kamroq moyil bo‘ladi. Jamiyat va mahalla institutlari esa yoshlar uchun ijobiy ijtimoiy namuna yaratadi. O‘zbekiston Respublikasida yoshlar siyosati doirasida tinchlik, vatanparvarlik va bag‘rikenglik g‘oyalarini targ‘ib qilishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar

qabul qilingan bo‘lib, bu yoshlar orasida ijtimoiy immunitetni mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Xulosa va takliflar. Yoshlar orasida tinchlik madaniyatini shakllantirish zo‘ravonlikka qarshi kurashning samarali va uzoq muddatli strategiyasi hisoblanadi. Tinchlik madaniyati yoshlarni nafaqat zo‘ravonlikdan tiyadi, balki ularni jamiyatda faol, mas’uliyatli va bag‘rikeng shaxs sifatida kamol topishiga xizmat qiladi. Shu sababli davlat, ta’lim muassasalari, oila va fuqarolik jamiyati institutlarining hamkorligi asosida tinchlik madaniyatini targ‘ib etish ijtimoiy immunitetni mustahkamlashning muhim sharti hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, yoshlar orasida tinchlik madaniyatini shakllantirish zo‘ravonlikka qarshi ijtimoiy immunitetni mustahkamlashning eng muhim omillaridan biridir. Ushbu jarayonda oila, ta’lim muassasalari, mahalla va ommaviy axborot vositalarining hamkorligi muhim ahamiyatga ega.

Quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Ta’lim muassasalarida “Tinchlik madaniyati”ga oid maxsus kurs va treninglarni joriy etish;
2. Yoshlar bilan ishlovchi mutaxassislarning malakasini oshirish;
3. Ijtimoiy tarmoqlarda tinchlik va bag‘rikenglikni targ‘ib qiluvchi kontentni ko‘paytirish;
4. Mahalla va jamoatchilik asosida zo‘ravonlikning oldini olish dasturlarini kuchaytirish.

Xulosa qilib aytganda, yoshlar orasida tinchlik madaniyatini shakllantirish zo‘ravonlikka qarshi samarali ijtimoiy immunitetni vujudga keltiradi. Tinchlik qadriyatlari yoshlarning dunyoqarashi va xulq-atvoriga singdirilgan taqdirda, jamiyatda zo‘ravonlik holatlari kamayadi, ijtimoiy barqarorlik va hamjihatlik mustahkamlanadi. Shu bois tinchlik madaniyatini rivojlantirish davlat, ta’lim muassasalari, oila va jamiyatning ustuvor vazifalaridan biri bo‘lib qolishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. Galtung J. Peace by Peaceful Means. Oslo, 1996. – 45-bet.
3. Bandura A. Social Learning Theory. New York, 1977. – 78-bet.
4. UNICEF. Ending Violence Against Children. 2021. – 34-bet.
5. Hirschi T. Causes of Delinquency. – Berkeley, 1969.
6. Bandura A. Social Learning Theory. New York, 1977. – 78-bet.
7. Bekmurodov M. Ijtimoiy ish asoslari. – Toshkent, 2020.
8. Quronov D. Yoshlar sotsiologiyasi. – Toshkent, 2019.